

УДК 378.046.4

DOI 10.31652/2415-7872-2020-63-197-202

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ ЕМОЦІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ВЧИТЕЛІВ СИСТЕМИ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ ОСВІТИ

О. М. Микитюк, orcid.org/0000-0001-9421-9350

Т. Г. Тюріна, orcid.org/0000-0001-9421-9350

А. М. Зачепа, orcid.org/0000-0002-9025-0606

Статтю присвячено проблемам емоційного здоров'я учителів системи післядипломної педагогічної освіти. У статті висвітлено результати емпіричного дослідження стану емоційного вигорання у вчителів системи післядипломної педагогічної освіти у контексті дослідження емоційного здоров'я. Дослідження проводились з використанням п'ятьох методик з групами вчителів, які проходили курсову підготовку у системі післядипломної педагогічної освіти. Окреслено шляхи запобігання емоційному вигоранню у педагогів (як превентивно-профілактичні, так і психокорекційні) з використанням тренінгових занять, інтерактивних технологій, інших технологій формування елементів сприятливого екосередовища.

Ключові слова: психічне здоров'я, синдром емоційного вигорання, вчителі системи післядипломної педагогічної освіти, сприятливе екосередовище.

STUDY OF THE STATE OF EMOTIONAL BURNING IN TEACHERS OF THE SYSTEM OF POSTGRADUATE PEDAGOGICAL EDUCATION

О. Mykytyuk, T. Tyurina, A. Zachepa

This article is devoted to the problems of emotional health of teachers working in the system of postgraduate pedagogical education. In the article, authors highlighted the results of the empirical study about the state of emotional burnout syndrome in teachers of the postgraduate pedagogical education system in the context of the study of mental health. This research was conducted by using three methodologies with groups of teachers who were trained in the system of postgraduate pedagogical education. There are ways of preventing emotional burnout in teachers (such as prophylactic-preventive, and psycho-corrective) with the use of training sessions, interactive technologies, and other technologies of the elements of a favorable eco-environment. The burnout syndrome among teachers is actually a process of orientation of a personality in the intra-individual space, which contains psycho-constitutional features and a subjective-personal attitude to one's professional activity, which manifests itself in violation of self-identification of a personality (the emergence of cognitive dissonance). The central paradigm for the formation of a psychologically stable personality, with the prevention of the burnout syndrome among teachers, is the formation of a competency-based approach to the behaviour in the intra-individual space, with the formation of cognitive consonance and the ability to change, mastering and developing one's personality and professional competency in the educational space.

Keywords: mental health, emotional burnout syndrome, teachers of postgraduate pedagogical education system, favorable ecological environment.

Проблема формування ринкових відносин, становлення в Україні європейських цінностей зумовлюють відповідні настанови до професійної освіти: не лише забезпечення потреб держави в спеціалістах різних напрямів і рівнів підготовки, а й задоволення різноманітних освітніх потреб фахівців у розвитку, самореалізації, самонавчанні та самовдосконаленні. Сучасне суспільство вимагає компетентних спеціалістів, які ґрунтовно володіють теоретичними знаннями, професійними вміннями і навичками, є різнобічно розвиненими особистостями, володіють навичками комунікативної, проєктивної та іншими видами діяльності, володіють різними видами компетентностей. Для сучасної теорії та практики очевидною стає нагальна потреба в оновленні змісту післядипломної педагогічної освіти відповідно до динаміки інформаційного суспільства на основі концепції освіти протягом життя (Lifelong Learning), неперервної освіти та впровадження компетентнісного підходу. Нові вимоги обумовлюють пошук нових моделей неперервного розвитку професійної компетентності педагогічних кадрів. Методологічні засади

функціонування та модернізації сучасної системи післядипломної педагогічної освіти розкрито в працях М. Кириченка, В. Клокар, А. Кузьмінського, В. Маслова, О. Микитюк, В. Олійника, Н. Протасової, В. Пуцова. У межах нашого дослідження викликають наукову зацікавленість роботи вчених, які обґрунтували принципи навчання дорослих (Л. Лук'янова, Т. Протасова, Л. Сігасва), його андрагогічний (С. Архипова, С. Вершловський, О. Вознюк), акмеологічний (В. Вакулєнко, В. Гладкова, А. Деркач, О. Дубасенюк, Н. Кузьміна) аспекти; сутність трансформаційного навчання розкрито Дж. Мезіроу, М. Ноулзом. Проблеми розвитку професійної компетентності фахівців в умовах післядипломної педагогічної освіти розглядалися Л. Ващенко, І. Жерносеком, Ю. Запорожцевою, Л. Карповою, В. Масловим, Т. Сорочан,

Сучасна післядипломна педагогічна освіта у Україні передбачає високі вимоги до особистісних і професійних якостей вчителя. У роботі вчителя є багато різноманітних ситуацій, пов'язаних з переживанням стресу і високою емоційною напругою. Стресові фактори, переживання стресу, дія стрес-факторів – це складні феномени, що проявляються у психічних і фізіологічних реакціях організму вчителя.

Упродовж останніх років все більше психологів і психіатрів ведуть мову не про професійний стрес у вчителів, а про наявність синдрому емоційного вигорання вчителя. Цей синдром розвивається на фоні постійного професійного стресу. Синдром емоційного вигорання у вчителів пов'язаний в першу чергу з постійними емоційними перевантаженнями, з постійним міжособистісним спілкуванням, з певними проявами когнітивного дисонансу. Актуальність проблеми дослідження професійного вигорання у вчителя на теперішній час можна пояснити зрослими вимогами до вчителя (Закон України «Про освіту», вимогами Державного стандарту початкової загальної середньої освіти, Державного стандарту повної загальної середньої освіти, іншими законами), зрослими вимогами до його особистісних професійних якостей, а також необхідністю пошуку шляхів корекції і запобігання емоційного вигорання і протидії стрес-факторам.

Мета статті полягає в дослідженні аспектів, аналізі й інтерпретації дослідження щодо емоційного вигорання у вчителів системи післядипломної педагогічної освіти у процесі навчання.

Проблеми професійного росту вчителя були завжди предметом дослідження науковців. Феномен професійного вигорання є поширений серед представників різних професій, насамперед тих, що передбачають роботу з людьми. Термін «вигорання» (англ. «burnout» – згорання, вигорання) набув широкого розповсюдження завдяки праці американського вченого Х. Дж. Фрейденберґера, опублікованій у 1974 році, і пояснює характеристики психологічного стану у фахівців, які тісно спілкувалися з пацієнтами кризових центрів та психіатричних клінік.

Уперше термін «вигорання» зустрічається раніше, у праці Х. Бредлі 1969 року, де описано офіцерів, які працюють з умовно засудженими. У подальшому протягом кількох десятиріч проблему професійного вигорання інтенсивно досліджували зарубіжні вчені (П. Бріл, М. Буриш, Н. Водоп'янова, Р. Голембієвський в співавт., К. Кондо, К. Маслач, С. Мейер, Н. Ноур та ін. З професійним вигоранням тісно пов'язаний феномен професійного стресу (англ. «occupational stress»). Слід зазначити, що під поняттям «стрес» розуміють стан напруги, який виникає внаслідок дії сильного подразника, незвичайної ситуації. Г. Сельє [7, с.36-40] у середині минулого століття висунуто теорію стресу, яка до нині залишається актуальною. Згідно з визначенням Г. Сельє, стрес або загальний адаптаційний синдром – це фізіологічна реакція організму, яка виникає у результаті впливу фізичних, хімічних або органічних факторів і окреслив три стадії тривалого адаптаційного синдрому і описав їх (стадія тривоги, стадія резистентності (опору), стадія виснаження).

Продовженням досліджень є теорія збереження ресурсів С. Хобфолла (С. Хобфолл і Дж. Фріді), а також модель стресу Дж. Грінберґа. Теорія збереження ресурсів пояснює стрес особистості з загрозою втрати ресурсів, реальною втратою ресурсів або неможливістю відновити ті ресурси, які особистість у щось вклала. При цьому вигорання виникає тоді, коли цінні ресурси втрачені, або їх недостатньо. Американська дослідниця К. Маслач [4, с. 5] описує явище вигорання як феномен, що впливає на професійну ідентифікацію та поведінку працівників, що супроводжується втратою інтересу до роботи і проявами негуманного ставлення до клієнтів або інших осіб.

Інша група дослідників описує професійне вигорання як фізичне, емоційне та психічне виснаження [4,5,6]. Зокрема, західні вчені А. Пайнс та Е. Аронсон визначали вигорання як стан фізичного, емоційного і психічного виснаження, яке є результатом тривалого впливу ситуацій з високими емоційними вимогами. Як зазначає В. Бойко [3], емоційне вигорання – це синдром, що розвивається на основі неперервного впливу на людину стресових ситуацій і призводить до інтелектуальної, душевної і фізичної перевтоми та виснаження. Окрім того, В. Бойко [3] розглядає явище вигорання як вироблений особистістю механізм психологічного захисту у формі повного або часткового виключення емоцій у відповідь на обрані психотравмуючі впливи. Зокрема, Н. Оніщенко описує професійне вигорання як особливий вид професійної деформації особистості у «Психотерапевтичній енциклопедії», це особливий вид професійної деформації особистості, обумовлений емоційним контактом із клієнтами, пацієнтами при надання

професійної допомоги. У якості синонімів поняття «професійне вигорання» широко застосовують терміни «емоційне вигорання», «психічне вигорання», «психоемоційне вигорання», «згорання», «емоційне згорання», що описують одне і те саме явище вигорання. Оскільки йдеться про розвиток вигорання внаслідок дії професійних стресів у представників широкого кола професій, будемо надалі використовувати термін «емоційне вигорання» і «професійне вигорання».

Професійний розвиток педагога, педагогічна діяльність є стресогенною і потребує значних резервів самовладання та саморегуляції. У результаті величезного емоційного напруження, що виникає у педагога у процесі здійснення ним професійної діяльності, поступово знижуються когнітивно-психічні параметри і відповідно зменшується працездатність. Якщо розглядати професійне вигорання з опиранням на концепцію стресу (за Г. Сельє), то відповідно напрашується висновок, що професійне вигорання – це дистрес, з завершенням адаптаційного синдрому після стресу – наявності стадії виснаження, що характеризується помітним зниженням енергетичного тону організму і емоційною лабільністю. Низка науковців [1, 2, 3, 4, 6, 7] дотримуються думки, що прояви емоційного захисту у формі вигорання є невід’ємним атрибутом емоційного захисту особистості. Науковець О. Рукавішников підкреслює, що синдром емоційного вигорання характеризується стійким психічним виснаженням, розвитком дисфункціональних професійних установок і зниженням професійної мотивації.

Науковець В. Бойко підкреслює, що феномен «емоційне вигорання» є по суті механізм психологічного захисту у формі повного або часткового зникнення емоцій у відповідь на стресові і психотравмуючі впливи. Вигорання, на думку автора, – це набутий стереотип емоційної, найчастіше професійної, поведінки, зокрема функціональний стереотип, що дозволяє особистості дозувати та економно витратити енергетичні ресурси [3]. На думку Д. Грінберга, професійне вигорання характеризується несприятливою реакцією особистості на стрес, який вона отримала у процесі здійснення професійної діяльності, що містить поведінкові та психофізіологічні компоненти [4].

Теоретичні і емпіричні дослідження синдрому емоційного вигорання досліджувала велика кількість науковців, зокрема (M. Anderson, E. Iwanicki, D. Cronin-Stubbs, C. Rooks, M. Davis-Sacks, M. Leiter, T. Marek, S. Maslach, S. Jackson, A. Pines, W. Schaufeli, J. Winnubst та інш.). Велика кількість досліджень були проведені також М. Аминовим, В. Бойко, А. Марковою, Л. Митиною, О. Рукавішниковим, Т. Форманюком [4].

Фактори ризику розвитку емоційного вигорання за Л. Новіковою є наступними: 1) соціально-психологічні фактори розвитку вигорання – переживання несправедливості, соціальна незахищеність, відсутність підтримки, відчуття невдоволеності роботою, оплатою праці, вікові проблеми, відсутність просування по кар’єрних сходах; 2) особистісні фактори розвитку вигорання – накладання екстернального і інтернального локусу контролю; 3) професійні фактори розвитку вигорання: – працеголізм, непомірно високі вимоги до себе як професіонала тощо [5].

Т. Форманюк виокремлює наступні фактори емоційного вигорання [8]: особистісний фактор – дія надлишку емпатійності, здатності ідеалізувати обставини, інтравертність, зайва фанатичність, емоційна холодність, здатність до інтенсивного переживання негативних обставин професійної діяльності. При рольовому факторі відіграють роль і мають опосередкований вплив також відсутність інтеграційної взаємодії, наявна недоброчесна конкуренція тощо. Організаційний фактор характеризує відсутність емоційної і соціальної підтримки з боку колег і керівництва, надзвичайно високе професійне навантаження, неможливість впливати на прийняття рішень, необхідність прояву емоцій, що не відповідають реальному стану особи тощо [9]. Аналіз літературних джерел дозволяє нам констатувати той факт, що переважаюча більшість авторів під терміном «синдром емоційного вигорання» розуміють професійний феномен, що складається з комплексу деструктивних симптомів і містить три компоненти: емоційне виснаження, деперсоналізацію і редукцію професійних досягнень [3, 4, 11, 12, 13].

Детальний аналіз літературних джерел свідчить також і про те, що як і вітчизняній, так і зарубіжній психології відсутня єдина думка відносно причин, що обумовлюють виникнення емоційного вигорання. За даними ряду авторів (Т.Форманюк, 1994; К. Kondo, 1991; С. Maslach, 1982; А. Pines, 1981 та ін.) синдром розвивається під дією трьох змінних: організаційних, особистісних, рольових. Хоча така класифікація штучно розділює організаційні і рольові фактори, що відносяться до соціальних, оскільки рольовий фактор характеристики вчителя (особистості) може бути тільки у школі, колективі, соціумі.

З метою отримання експериментальних даних нами були використані опитувальники методик визначення вираженості кризогенних чинників і подолання професійних криз вчителя (за О. Чоросовою), чотирма авторськими опитувальниками щодо емоційного здоров’я (шкалювання емоційного виснаження, деперсоналізації і редукції професійних досягнень, емоційного виснаження), анкета «Здоров’я вчителя (рівень тривожності).

Дослідження проводились у період 2017 року у КЗ ЛОР «Львівський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти» з вчителями системи післядипломної педагогічної освіти. Кількість

вчителів, які брали участь у добровільному опитуванні становить 192. Порівняння досліджень емпіричної вибірки (сумарно після проведення опитування і анкетування) дозволили нам зробити наступні висновки. Анкетування і опитування груп вчителів, які включали вчителів різних категорій і спеціальностей (учителів основ медичних знань і захисту Вітчизни, а також учителів трудового навчання (технологій) показали, що у більшості вчителів наявні симптоми емоційного вигорання. Зокрема, відсоток респондентів (вчителів основ медичних знань і захисту Вітчизни) що підтвердили наявність симптомів емоційного вигорання становив – 74%, вчителів трудового навчання (технологій) становив відповідно – 60%. Учителі констатували велике «психоемоційне виснаження», що проявляється в емоційних переживаннях, підвищеним психічним виснаженням, втратою інтересу і позитивних відчуттів до оточуючих, зокрема до учнів, відчуття «пересиченості роботою», незадоволенням собою, оточуючими. «Деперсоналізація» проявляється (за даними анкетування) як «емоційною глухотою» і «емоційним відстороненням», формальним виконанням професійних обов'язків, відсутності «особистої включеності і співпереживання», а в окремих випадках, підвищеною роздратованістю і підвищеним негативізмом до оточуючих. На поведінковому рівні зростають прояви звинувачень колег у непрофесіоналізмі, відстороненості від шкільних подій. Що торкається професійної редукції, то у вчителів вона відображає ступінь вдовolenості собою як особистістю і своїм професіоналізмом. У проведеному анкетуванні вчителі констатували зниження професійної мотивації, наростання почуття негативізму по відношенню до своїх посадових обов'язків, бажання зняти з себе відповідальність, бажання ізолюватись від оточуючих, намагання уникнути виконання своїх обов'язків, висували припущення у своїх хворобах, поганому самопочутті.

Зібраний емпіричний матеріал проведених п'ятьох опитувань дозволив окреслити фактори, що призводять до емоційного вигорання (у всіх вчителів сумарно) – обмеження професійних очікувань у відношенні до особистісних досягнень учнів – 76%; суб'єкт-суб'єктна взаємодія, обумовлена постійною емоційною напругою – 79%; настійна потреба професійного самовдосконалення – 52%; нереалізованість особистісних прагнень – 75%, непрогнозованість сучасних учнів і непередбачуваність виникнення педагогічних ситуацій – 62%; 60% – недотримання здорового способу життя, 52% – низький рівень соціальної адаптації – підвищена тривожність, невпевненість у собі, емоційна нестійкість, низький рівень самооцінки тощо – 56%; відсутність часу на вирішення родинних справ – 60%; матеріальні труднощі, відсутність можливості подорожувати – 42%; матеріальні проблеми – 82%; недостатня самоактуалізація особистості – 47%. Поняття «самоактуалізація» в науковому полі визначається як складне та багатовекторне. Однак можемо узагальнити, що означений феномен виступає суб'єктною діяльністю, мета якої полягає у виявленні власних потенційних можливостей, дійсних потреб, життєвих прагнень, уявлень про власну місію, зокрема місію вчителя. Це формує мотиви, які виявляють прагнення їх реалізації та впливають на результат діяльності й здатність створювати життєву програму на основі вміння здійснювати усвідомлений та відповідальний вибір, що забезпечує особистісну самореалізацію.

Дані наших досліджень підтверджують дослідження В. Оржеховської про розгляд здоров'я людини з точки зору духовного, фізичного, психічного, соціального аспектів, відповідно з цієї точки зору розглядати протидію емоційному вигоранню. Наприклад, у недотриманні здорового способу життя наші респонденти вказували – немає безпечного природнього середовища (гармонії співжиття з природою, немає екосередовища); немає чітких цінностей здоров'я, наявні шкідливі звички, немає доступу до раціонального харчування (якісна питна вода, достатня кількість вітамінів, мікроелементів); неякісне соціальне середовище (якість житла, умови для пасивного та активного відпочинку, рівень фізичної і психічної безпеки); умови праці (недостатність стимулів і умов професійного розвитку); недостатня рухова активність і тощо. Щодо пошуку шляхів запобігання емоційному вигоранню у педагогів, то вони можуть бути як превентивно-профілактичні, так і психокорекційні. У процесі превентивної роботи щодо попередження професійного вигорання доцільними можуть бути дії щодо коригування власного стилю реагування на стресову ситуацію, зміну поведінкового репертуару, відпрацювання навичок конструктивної взаємодії, використання релаксаційних технік зняття напруги тощо.

Найбільш ефективною формою профілактики емоційного вигорання можна вважати тренінгові заняття, з використанням елементів сприятливого екосередовища, що складається з лікарських рослин і кімнатних рослин. Сприятливим екосередовищем ми вважаємо екосередовище реалізації соціоекологічних особистісних ставлень і ціннісних орієнтацій, що компонується з лікарських рослин у класі, пришкільній навчально-дослідній ділянці, пришкільному просторі, рекреаційному приміщенні [10]. У межах профілактики і запобігання емоційного вигорання тренінг виступає як запланований процес модифікації зміни ставлення і поведінкових навичок педагогів у стресовій ситуації через набуття психолого-педагогічного емоційної рівноваги з метою досягнення ефективної суб'єкт-суб'єктної взаємодії та подальшого успішного здійснення професійної діяльності.

Доцільно використовувати для вчителів індивідуальні і групові тренінги («Море друзів», «Коло ідей», «Абетка спілкування», воркшопи, інтерактивні вправи, зокрема колективно-групові, кооперативні,

ситуативного моделювання, діалогового прийняття рішень), у ході яких відпрацьовуються навички самодіагностики ознак професійного стресу та конструктивні шляхи його подолання (формування адаптивних копінг-стратегій). Метод «Коло ідей» є ефективним у вирішенні гострих суперечливих проблем, та для систематизації низки ідей. Він полягає в залученні всіх до обговорення поставленого завдання, дозволяє уникнути ситуації, коли перша група, що виступає, подає вичерпну інформацію з проблеми.

Основою воркшопу може бути групова взаємодія та самостійне вироблення динамічних знань на основі індивідуального досвіду кожного учасника, що багаторазово підвищує їх засвоєння. Основні методи та прийоми воркшопу – моделювання ситуацій, створення проєктів, практикум, виконання індивідуальних та групових вправ.

У процесі тренінгів можливе використання елементів казкотерапії, символдрами, музичної терапії у сприятливому екосередовищі та метафорично-асоціативних карт. Доцільно використовувати також метод асоціювання, який запропонований А. Акиндиною [1] (використовування вправ, що допомагають подолати дисоційовані стани шляхом занурення у стан асоціації). Науковець Л. Митина [11], зокрема наголошує, що для осіб з емоційним вигоранням доцільно організація груп психодрами з використанням рольової гри та елементів імпровізації різних життєвих ситуацій, призначених для більш повного розкриття внутрішнього світу особистості.

Процес навчання педагогічного працівника є довготривалим, відкритим, нерівномірним, асинхронним (розбіжним у часі), багатофакторним (соціальні, політичні, економічні, особистісні, стан здоров'я вчителя, негативний вплив емоційного вигорання), суб'єктивним та самокерованим процесом. Процес навчання вчителів залежить від багатьох зовнішніх та внутрішніх впливів, які визначають активні перетворення професійно-особистісних внутрішніх смислів педагога, що призводить до позитивної зміни його мотивації, і як ланцюгова реакція спонукає до пошуку ресурсів для динамічних змін у когнітивній сфері, уміннях і спонукає до саморозвитку вчителя.

Висновок. Синдром емоційного вигорання у учителів є, по суті процесом зміни орієнтації особистості у інтраіндивідуальному просторі, що включає індивідуальні зміни (психо-конституційні особливості вчителя) і зміни у суб'єктивно-особистісному ставленні до професійної діяльності, яке виявляється у порушенні аутоідентифікації особистості (когнітивний дисонанс). Правильно обраний спосіб життя сприяє соціалізації, професійній орієнтації особистості, що детермінує процес входження у професійну діяльність і зберігає професійне здоров'я. Тобто за В. Оржехівською дотримання здорового способу життя означає дотримання тріади здоров'я – здоровий спосіб життя – культура здоров'я.

Проблематика протидії емоційному вигоранню педагогів і дотримання здорового способу життя потребує подальших пошуків і дослідження.

Література

1. Акиндинова И. А. Методы психологической помощи работе с последствиями синдрома эмоционального выгорания специалистов помогающих профессий / И.А. Акиндинова // Психологический журнал. – 2001. – Т. 17. – № 4. – С. 56–72.
2. Бодров В.А. Информационный стресс: учебное пособие для вузов. / В.А. Бодров – Москва : ПЕР СЭ, 2000. – 352 с.
3. Бойко В.В. Энергия эмоций в общении: взгляд на себя и на других / В.В. Бойко. – Москва : Информационно-издательский дом «Филинь», 2006. – 472 с.
4. Булатевич Н.М. Синдром емоційного вигорання вчителя : автореф. дис. канд. психол. наук: спец. 19.00.04 «Медична психологія» / Н.М. Булатевич. – Київ, 2004. – 19 с.
5. Водопьянова Н.Е. Синдром выгорания: диагностика и профилактика / Н.Е. Водопьянова, Е.С. Старченкова – Санкт-Петербург : Питер, 2005. – 336 с.
6. Кирхлер Э. Мотивация в организациях. Психология труда и организационная психология / Э. Кирхлер, К. Родлер. – Харьков : Гуманитарный центр. – 2004. – 168 с.
7. Китаев-Смык Л.А. Психология стресса / Л.А. Китаев-Смык. – Москва : Наука, 1983. – 368 с.
8. Курлянд З. Н. Педагогические способности и профессиональная устойчивость / З.Н. Курлянд. – Одесса, 1992. – 122 с.
9. Микитюк О. М. Теоретико-методологічні засади формування соціо-екологічної компетентності учителів у системі післядипломної педагогічної освіти : [монографія] / О. М. Микитюк. – Львів : Друк на потребу, 2013. – 368 с.
10. Микитюк О. М. Компетентнісний підхід до забезпечення здорового способу життя у сприятливому екосередовищі : [навч.-метод. посіб. для слухачів системи післядипломної педагогічної освіти] / О. М. Микитюк, О. І. Шиян (Гриф МОН № 1.4/18-1845 від 25.05.2009 р.). – Львів : ЦДП, 2009. – 136 с.
11. Митина Л. М. Эмоциональная гибкость учителя: психологическое содержание, диагностика, коррекция / Л.М. Митина, Е.С. Асмаковец. – М.: Флинта. – 2001. – 190 с.
12. Maslach C. Prevention of burnout: New perspectives / Christina Maslach and Julie Golberg // Applied and preventive Psychology. – 1998. – Vol. 7. – P. 63–74.
13. Maslach C., 1978 (6). Job burnout: How people cope // Public Welfare. – 36(2). – P. 56–58.

References

1. Akindinova I. A. Metody psihologicheskoy pomoshhi rabote s posledstviyami sindroma jemocional'nogo vygoraniya specialistov pomagajushhih professij / I.A. Akindinova. Psihologicheskij zhurnal. – 2001. – Т. 17. – № 4. – С. 56–72.

2. Bodrov V.A. Informacionnyj stress: uchebnoe posobie dlja vuzov. / V.A. Bodrov – Moskva : PER SJe, 2000. – 352 s.
3. Bojko V.V. Jenergija jemocij v obshhenii: vzgljad na sebja i na drugih / V.V. Bojko. – Moskva : Informacionno-izdatel'skij dom «Filin#», 2006. – 472 s.
4. Bulatevych N.M. Syndrom emotsiinoho vyhoriannia vchytelia : avtoref. dys. kand. psykhol. nauk: spets. 19.00.04 «Medychna psykholohiia» / N.M. Bulatevych. – Kyiv, 2004. – 19 s.
5. Vodop'janova N.E. Sindrom vygoranija: diagnostika i profilaktika / N.E. Vodop'janova, E.S. Starchenkova – Sankt-Peterburg : Piter, 2005. – 336 s.
6. Kirhler Je. Motivacija v organizacijah. Psihologija truda i organizacionnaja psihologija / Je. Kirhler, K. Rodler. – Har'kov : Gumanitarnyj centr. – 2004. – 168 s.
7. Kitaev-Smyk L.A. Psihologija stressa / L.A. Kitaev-Smyk. – Moskva : Nauka, 1983. – 368 s.
8. Kurljand Z. N. Pedagogicheskie sposobnosti i professional'naja ustojchivost' / Z.N. Kurljand. – Odessa, 1992. – 122 s.
9. Mykytiuk O. M. Teoretyko-metodolohichni zasady formuvannja sotsio-ekolohichnoi kompetentnosti uchyteliv u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity : [monohrafiia] / O. M. Mykytiuk. – Lviv : Druk na potrebu, 2013. – 368 s.
10. Mykytiuk O. M. Kompetentnisnyi pidkhid do zabezpechennja zdorovoho sposobu zhyttja u spryiatlyvomu ekoseredovyshchi : [navch.-metod. posib. dlja slukhachiv systemy pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity] / O. M. Mykytiuk, O. I. Shyian (Hryf MON # 1.4/18-1845 vid 25.05.2009 r.). – Lviv : TsDP, 2009. – 136 s.
11. Mitina L. M. Jemocional'naja gibkost' uchitelja: psihologicheskoe sodержanie, diagnostika, korrekcija / L.M. Mitina, E.S. Asmakovec. – M.: Flinta. – 2001. – 190 s.
12. Maslach C. Prevention of burnout: New perspectives / Christina Maslach and Julie Golberg // Applied and preventive Psychology. – 1998. – Vol. 7. – P. 63–74.
13. Maslach C. Job burnout: How people cope // Public Welfare. – 1978. – 36(2). – P. 56–58.

УДК 37.013.73:101

DOI 10.31652/2415-7872-2020-63-202-209

КОНЦЕПТ КОМУНІКАТИВНОСТІ ЯК МЕТОДОЛОГІЧНА ОСНОВА ДОСЛІДЖЕННЯ СУБ'ЄКТНОСТІ ОСОБИСТОСТІ

М. Д. Прищак, orcid.org/0000-0002-7237-5464

У статті обґрунтовано необхідність зміни методологічних основ дослідження особистості та її суб'єктності. Здійснено аналіз концепту комунікативності як методологічної основи дослідження суб'єктності особистості. Комунікативність визначено онтологічною, телеологічною, аксіологічною та процесуальною основою розвитку суб'єктності особистості. Обґрунтовано необхідність розробки суб'єктно-комунікативного підходу до особистості та комунікативно-духовного підходу до суб'єктності особистості. Виділено інтегральні системоутворювальні компоненти суб'єктності особистості: комунікативність, мотиваційність, внутрішня свобода, творчість, саморегуляція та духовність. На основі комунікативно-генетичного підходу проаналізовано природу та процес становлення суб'єктності особистості. Обґрунтовано необхідність міждисциплінарного підходу до дослідження особистості та її суб'єктності.

Ключові слова: *концепт комунікативності, суб'єкт, суб'єктність особистості, комунікативність, комунікація, взаємодія, мотивація, внутрішня свобода, творчість, саморегуляція, духовність, освіта, міждисциплінарність.*

COMMUNICATIVENESS CONCEPT AS A METHODOLOGICAL BASIS FOR RESEARCH OF PERSONALITY'S SUBJECTIVITY

М. Pryshchak

The article substantiates the necessity to change the paradigm of human being and the methodological foundations of the research of personality and its subjectivity on the basis of their transformation from the ideas of classical philosophy of consciousness (consciousness «I») to the ideas of philosophy of communicative consciousness (consciousness «I – the Other»). The definitions of the terms «communication», «interaction», «communicativeness», and «intercourse» have been clarified. The concept of communicativeness as a methodological basis for the study of personality's subjectivity has been analyzed. Communicativeness has been defined as the essential, teleological, axiological, and procedural basis of personality's subjectivity. The necessity and development of a subject-communicative approach to personality and a communicative-spiritual approach to personality's subjectivity have been proposed and substantiated. The integral system-forming components of personality's subjectivity have been distinguished: communicativeness, motivation, inner freedom, creativity, self-regulation and spirituality. The communicative concept plays a significant role in answering the questions about the nature and becoming of personality's subjectivity. Communicativeness (interaction) is the ontological and processional basis for the development of subjective intentions. It is the process of internal and external communication (interaction) «I – the Other» where there is the